

A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE ÉS TÉRBELI TERJEDÉSE MAGYARORSZÁGON

(The role and spatial spreading of foreign capital in Hungary)

NAGY GÁBOR

A külföldi tőkebefektetések Magyarország számára a gazdasági megújulás egyik legfontosabb eszközét jelentik: nem hiteljellegű tőkeforrást a beruházásokhoz, technikai megújulást, technológia-transzferet, új szervezési-vezetési módszereket, piaci kapcsolatokat. Megjelenésük egy adott térség számára a felzárkózás esélyét biztosíthatja.

Számunkra a feladat megfogalmazásakor nem elsősorban a befektetett tőke nagysága volt a kérdés, inkább ennek térbeli eloszlása, terjedése a településhálózatban. A tanulmányban igyekeztünk a rendelkezésre álló adatokból összehasonlítható, az egész vizsgált korszakon végigvezethető adatbázist szerkeszteni, s ezekből megalapozott következtetéseket levonni. Következtetéseink ellenőrzésére felhasználtuk az esettanulmányokat, a szakirodalmat és saját e témában végzett felméréseinket.

A jogi szabályozás változásai, a vizsgált korszak szakaszolása

A külföldi működőtőke-beruházások jogi feltételeit 1972-ben teremtettük meg, de e lehetőséget egészen a nyolcvanas évek elejéig alig használták ki, hiszen a nemzetközi pénzpiacokon az ország olcsó hitelekhez jutott. 1980-ig mindössze nyolc vegyes vállalat működését hagyták jóvá egyedi engedéllyel. A működőtőke-bevonás lehetőségének erőteljesebb kihasználását fékezte a COCOM-lista, mely megfosztotta az országot a legmodernebb technológiák beáramlásának lehetőségétől.

A 63/1982. számú pénzügyminisztériumi rendelet lehetővé tette off-shore cégek és vámszabadterületi társaságok alapítását (Páll Gy. 1993). Az előnyösebb feltételek mellett sem alakultak nagy számban vegyes vállalatok, 1987 végén számuk mintegy 130-ra volt tehető. A kezdődő beruházási hullám a következő évvel indult, amikor egy év leforgása alatt legalább megduplázódott e cégek száma. Mindezzel együtt az 1972-1988 közötti időszakot egységként kezeltük, s azt a későbbi folyamatok *előzményének* tekintettük.

Még 1988-ban megszületett több olyan sarkalatos gazdasági törvény, mely azóta is meghatározza a vállalkozások és azon belül a külföldi tőke működésének kereteit. Időben első a *társasági törvény* (1988. VI. évi tv.), mely a vegyes vállalatok jogi kereteit jelölte ki. Az 1988. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseinek általános sza-

bályozását biztosította. 1989. július 1-jén lépett életbe az *átalakulási törvény*, mely lehetővé tette az állami vállalatok gazdasági társasággá alakulását, megkönnyítve számukra a külföldi tőke fogadását (Páll Gy. 1993).

A szabályozás legfontosabb elemei:

– a külföldi tag konvertibilis készpénz-hozzájárulása devizában tartható a vállalat bankszámláján, abból importengedély nélkül szerezhető be termelőeszközök és alkatrészek;

- a külföldi fél a nyereséget konvertibilis devizában szabadon utalhatja haza;
- az apportként behozott termelőeszközöket nem terheli vám;
- alapítható 100%-ban külföldi tulajdonú cég is;
- külföldi és hazai magánszemélyek együtt is alapíthatnak társaságot;
- a vegyes vállalatok mentesülnek a bér- és árszabályozás alól;
- a megalakult vegyes vállalatok jelentős adókedvezményben részesültek.

Ez a liberális törvényi szabályozás széles körben lehetővé teszi a külföldi tőke részvételét a hazai gazdaságban, annak megújításában. A kormányzat a remélt modernizáció érdekében hajlandó volt jelentős bevételekről lemondani. A liberális szabályozás hatását némileg lerontotta a még meglévő hosszadalmas engedélyezési eljárás, mely a bejegyzéseket megelőzte.

Az 1989-es év végére már közel 1600 vegyes vállalatot tartottak nyilván, mely minőségi ugrást jelentett a korábbi állapothoz képest (Balázné Varga M. 1991, Meskó A. 1992). Ezért ezt az évet „fordulópont”-ként értékeljük a külföldi tőke hazai megjelenésében.

1990–91-et a „*nekilendülés*” éveinek nevezhetjük, hiszen évről évre több vegyes vállalatot alapítottak, s minden évben az előzőnél nagyobb volt a tőkebeáramlás volumene. Ebben a két évben a hazai gazdaság szereplőinek száma több mint háromszorosára, a vegyes vállalatok száma hétszeresére növekedett (Diczházi B. 1993). A tömeges megjelenés hatására elindult egy területi kiegyenlítődési folyamat a nagyrégiók, illetve a megyék szintjén, s hasonló folyamatok zajlottak le a településhierarchia egyes szintjein.

Az alapítások lendületét csökkentette az 1990. szeptember 1-jén életbe lépő privatizációs törvény, mely új csatornát nyitott a befektetni szándékozó külföldi tőkéseknek (Páll J. 1993). A szakasz lezárását a vegyes vállalatoknak nyújtott kedvezmények mérséklése jelentette (1991. évi LXXXV. tv.) A törvény egyrészt tovább pontosította a vegyes vállalatokra vonatkozó rendelkezéseket, valamint szigorította a korábbi kedvezmények megszerzésének feltételeit, az igénybevehetőség lehetséges időtartamát. Megemelték az adókedvezményhez szükséges minimális alapítói vagyoni mértékét a célból, hogy ösztönözzék a nagyobb méretű vállalkozások alapítását és kiszűrjék a „kalandortőkéket”. A törvény 1993. december 31-ét határozta meg végső időpontként, ameddig a külföldi részvételű gazdasági társaságok adókedvezményre való jogosultságát meg lehetett szerezni.

A törvényi szabályozás csak korlátozott eredményeket hozott. Nem növekedett az egy cégre jutó alapítói tőke nagysága, s ezzel egyidejűleg a befolyó tőke összvolumene is stagnált, illetve csökkent. Az a folyamat, mely az 1990–91-es éveket jellemezte – azaz a

vegyes vállalatok számának ugrásszerű növekedése, a befektetett tőke lassú dekoncentrációja – 1992-től lezárult. Újra megfigyelhető a befektetések erősödő területi koncentrációja, elsősorban a főváros és környékének dominanciájával. Az 1992–93-as éveket ismét önálló szakasznak értelmeztük, melyet a „csúcspont és telítődés” fogalmával jellemeztünk.

Megítélésünk szerint 1994-től megint új szakasz kezdődik a vegyes vállalat alapításokban, melynek jellemzőit részletes kutatásnak kellene feltárnia.

Az ágazati megoszlás és a társasági forma változásai

Az 1988-ig alapított vegyes vállalatok 63%-a az iparban alakult (1. táblázat), s az addig behozott összítőke 55%-a már oda koncentrálódott. A folyamat csak az utolsó két évben változott meg ebbe az irányba, hiszen 1986-ig a legnagyobb befektetések a pénzügyi szférában jelentek meg: Közép-Európai Nemzetközi Bank, Citybank Budapest, Inter-Európa Bank, Unicbank. Ezeknek az alapításoknak köszönhetően 1986-ra a behozott tőke hozzávetőleg kétharmadát a pénzügyi szféra vette fel. Általában igaz erre a korszakra, hogy minden egyes vegyes vállalat megalakulását hosszantartó, magas állami szinten folyó tárgyalások előzték meg, ahol a legfontosabb tényező a személyes kapcsolatok rendszere volt (Klekner P. 1990).

1. TÁBLÁZAT

A vegyes vállalatok ágazati megoszlása 1989–1993 között (%)
(Sectoral breakdown of the joint ventures in 1989–1993 [%])

Ágazat	1988	1989	1989	1990	1991	1992	1993
Mezőgazdaság	0,9	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,3
Ipar	63	38,6	33,8	30,1	23,9	18,5	19,7
Építőipar	n.a.	n.a.	9,4	8,4	6,6	5,1	4,4
Fejlesztés	11,0	7,0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Kereskedelem	n.a.	n.a.	33,1	36,7	45,4	52,3	51,5
Szállítás-hírközlés	n.a.	n.a.	2,5	2,3	3,2	3,5	4,2
Egyéb anyagi szolgáltatás	n.a.	n.a.	14,7	14,8	14,3	14,8	15,3
Nem anyagi szolgáltatás	n.a.	n.a.	5,5	6,2	5,1	4,4	3,6
Tercier-kvaterner	25,1	52,9	55,8	60,0	68,00	75,0	74,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: n.a. – nincs adat

Forrás: 1988–1989 Klekner P. (1990); 1989–1990 Balázsné Vaga M. (1991); 1991 Iván L. (1993); 1992–1993 Tájékoztató..., 1992

1988-ra az ipar dominanciája jellemezte a vegyes vállalatok ágazati szerkezetét, melyen belül a legfontosabb ágazat a gépipar lett (az ipari alapítások 42%-a, illetve az iparba áramló tőke 29%-a). A vegyes vállalatok számát tekintve fontos szerepe volt a könnyűipari, a befektetett tőke nagyságát tekintve pedig az építőanyag-ipari vállalkozásoknak. A szolgáltatások – elsősorban a pénzügyi szféra révén – a befektetett tőkéből 27, a kereskedelem 16%-kal részesedett (ez utóbbi ekkor még szinte kizárólag belkereskedelmi tevékenységet jelent), míg a mezőgazdaság szerepe marginális maradt (Klekner P. 1990).

A társasági formában a kft. dominált, a vállalkozások közel 90%-a választotta ezt a formát, bár az alaptőke átlagos nagysága messze meghaladta a minimálisan szükséges egymillió forintot (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

A vegyes vállalatok megoszlása társasági forma szerint (db)
(Breakdown of the joint ventures by corporate form [in numbers])

Gazdasági forma	1988	1989	1990	1991	1992	1993 vidék
Rt.	33	130	297	421	517	19
Kft.	235	1 430	5 351	10 701	13 036	1 299
Bt.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	3306	88
Kkt.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	108	1 302
Egyéb	9	30	45	213	117	6
Összesen	277	1 590	5 693	11 335	17 182	2 714

Megjegyzés: n.a. – nincs adat

Forrás: 1988–1989 Balázs né Varga M. (1991); 1990–1991 Iván L. (1993); 1992. Tájékoztató..., (1992); 1993 saját számítás.

1989 végére a vegyes vállalatok száma már meghaladta a másfél ezret, mellyel összesen félmilliárd dollárnyi külföldi tőke áramlott be az országba (Balázs né Varga M. 1991). A cégek számának gyarapodása együtt járt az alapítói tőke átlagos nagyságának csökkenésével, mivel számos közepes és kis méretű külföldi társaság is megjelent befektetőként, partnereként. Ezzel párhuzamosan a cégek legnagyobb árbevételű produkáló egyötöde a konvertibilis vagy 85%-ánál is nagyobb részesedéssel rendelkezett.

Az újonnan alakult vegyes vállalatok ágazati szerkezete lényegesen átalakult az előző időszakhoz képest. A gépipar kivételével minden ipari ágazat súlya csökkent. A korábbi négy vezető ág (gépipar, építőanyag-ipar, vegyipar, könnyűipar) részesedése a vegyes vállalatok számából 53%-ról 28%-ra mérséklődött, s a befektetett tőke egyharmada koncentrált ide, szemben az egy évvel korábbi 50%-os aránnyal.

Az ipar visszaszorulásával párhuzamosan megindult a szolgáltató – ezen belül is elsősorban a kereskedelmi – vállalkozások számának gyors növekedése. (Az 1989-ben alapított vegyes vállalatok 40%-a kereskedelmi volt.) A megerősödő terciér ágazat elsősorban

a kisebb befektetőket vonzotta, amelyek célja az adókedvezmények megszerzése és a gyors megtérülés volt. A tőkeimport fele már a szolgáltatások valamelyik ágazatában talált helyet magának (1. táblázat).

A változások ellenére még mindig az iparban működött a legtöbb külföldi érdekeltségű vállalkozás, s itt koncentrálódott a befektetett tőke nagyobb része is, de a nemzetgazdasági ágak közül a pénzügy-biztosítási szférában, illetve a szállítás-hírközlési ágazatban is számottevő tőke jelent meg. A társasági formák közül továbbra is messze a legnépszerűbbnek a kft. bizonyult, az összes társaság 90%-a idetartozott (2. táblázat). Négyeszeresére nőtt egy év alatt a részvénytársaságok száma, ezek mind nagyobb alaptőkével jöttek létre, s forgalmuk alapján is a nagyvállalkozók közé tartoztak. Az egyéb formák közül a még meglévő közös vállalatok száma volt a legnagyobb (12 db).

A magyarországi egyes vállalatokba befektetett külföldi tőke nagysága 1990 végén elérte az 1,2 milliárd dolláros nagyságrendet (Iván L. 1993), majd újabb egy év elteltével az összeg több mint megduplázódott.

Az ipar továbbra is elsősorban a nagybefektetőket vonzotta. 1990 végére a 25 legnagyobb ipari vegyes vállalat összes befektetése meghaladták a 0,3 milliárd dollárt. (E 25 cégből 17-et az évben alapítottak.) Az egymillió dollár feletti külföldi tőkerésszel rendelkező ipari vegyes vállalatok koncentrálták az ágazat konvertibilis vagyonának 80%-át, miközben számarányuk mindössze 7%-ot tett ki (Balázsné Varga M. 1991).

Az építőipar megnövekedett vonzerejét a fővárosban megindult szálloda- és irodaház építkezéseknek köszönhette (1. táblázat). A mezőgazdaság jelentősége továbbra is periférikus, a külföldi tőke beáramlása e területen minimális.

Legnagyobb számban a kereskedelmi ágazatban tevékenykednek vegyes vállalatok, arányuk 1990 végére meghaladta az összes cég 40%-át (1800 vállalkozás). Az ágazatba befektetett tőke mennyisége is növekedett, bár megoszlása egyenlőtlenebbé vált.

A szolgáltatási profilú vegyes vállalatok száma 1990-ben lényegesen gyarapodott, számuk túlhaladta a hatszázat, ám arányuk ezzel együtt valamelyest csökkent. A tőkeálmány legnagyobb ütemű gyarapodása a pénzügy-biztosítási szférában történt. Lassan gyarapodott a nem anyagi szolgáltatások társaságainak száma is, bár alapítói vagyonuk továbbra is minimális maradt.

A vegyes vállalatok ágazati megoszlásában 1991-ben a megelőző időszak tendenciái folytatódtak, ám lassuló ütemben (Iván L. 1993). Tovább növekedett a kereskedelmi ágazat súlya (az év végére a vállalkozások fele működött ebben a szférában) és tovább mérséklődött az iparé, a cégek 24%-a tartozott valamely ágazatához. A befektetett külföldi tőke 56%-a viszont továbbra is az iparba áramlott (legnagyobb fogadó ágazatai az élelmiszeripar és a gépipar voltak), ugyanekkor a kereskedelemben a beérkezett tőke egyhatoda jelent meg. A szolgáltatások közül különlegesen vonzó területnek bizonyultak a pénzügyekkel, ingatlanokkal, bérbeadással és különböző gazdasági jellegű szolgáltatásokkal kapcsolatos alágazatok, melyek együttesen a vegyes vállalatok egyötödét koncentrálták (Magazin Kiadó, 1993).

A korábbi évekhez viszonyítva további változást jelent a nem anyagi szolgáltatások részarányának növekedése, a szolgáltatásban tevékenykedő cégek 21,3%-a volt idesorolható. A társasági forma választásában ebben a szakaszban nem voltak lényeges súlyponteltolódások, ám néhány tendenciát ki kell emelni (*2. táblázat*). A legszembetűnőbb, hogy meredeken növekedett a minimális alaptőkével létrejött kft.-k száma és aránya. Az 1990-ben alapított cégeknek 57%-a a minimális alaptőkével létrehozott kft. volt, s ez az arány 1991-ben tovább növekedett, megközelítve az alapított vegyes vállalatok számának kétharmadát.

A cégek átlagos méretének csökkenésében szerepet játszhatott az is, hogy míg 1989 előtt a hatóságok általában nem engedélyezték a kis alaptőkéjű, kereskedelmi vagy szolgáltató szektorban működő társaságok alapítását, addig ez a bürokratikus akadály 1990-től megszűnt.

A legtökeerősebb cégek legnagyobb számban továbbra is a részvénytársasági formát választották, ezeknek száma 1991 végére meghaladta a négyszázat. Egyéb társasági formában (szövetkezet, kisszövetkezet, gmk., pjt., bt., kkt., közös vállalat stb.) mindössze 213 cég működött. E formák közül a betéti társaság vált a legnépszerűbbé, hiszen itt nincs meghatározva a minimális alaptőke nagysága. A betéti társaság első tömeges megjelenése a jugoszláv utóállamokból érkező befektetőkhez kapcsolható, akiknek sok esetben a szükséges tőkéje sem lett volna meg komolyabb cég megalapításához.

Az ágazati megoszlást tekintve az *1992–1993-as szakaszban* az erővonalak markáns újrárendeződése nem következett be, csupán kisebb mozgások zajlottak le az egyes ágazatok között (Meskó A. 1994). Az ipar aránya a befektetett tőkéből 1992 végére 48,4%-ra csökkent, s e szektorban tevékenykedő cégek számaránya is 20% alá esett (*Tájékoztató...*, 1993). Ugyanakkor a gazdaság szektorai közül ekkor még mindig az iparban alakultak a nagyszervezetek. Az alapítói vagyoni átlagos ágazati maximuma a villamosenergia-iparhoz köthető, 0,8 milliárd forinttal cégenként.

A kereskedelem részesedése a befektetett külföldi tőkéből lassú növekedést mutat, mértéke 1992 végére meghaladta a 14%-ot.

A szolgáltatások közül figyelemre méltó a pénzügyi és kapcsolódó tevékenységek visszaszorulása. Véltetően 1991-ig megjelentek azok a nyugati pénzügyi szervezetek, melyek már a rendszerváltás óta jelen akartak lenni a kelet-európai piacokon, így új szereplők megjelenésére a bankprivatizáció megindulásával számíthatunk, illetve a nyugati határon a kisebb osztrák pénzintézetek benyomulása jelenthet változást a pillanatnyi állapothoz képest.

Hazánkban folyamatosan és igen gyors ütemben növekedett a gazdaság szereplőinek a száma, ezzel párhuzamosan emelkedett mindenféle gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás iránt a kereslet. A gazdasági szolgáltató ágazatokban működő vegyes vállalatok jelentősége 1992 végére (az itt koncentrálnódó deviza befektetéseket tekintve) megközelítette a pénzügyi szféráét, az alapítások számát tekintve pedig stabilan a harmadik helyet foglalta el a kereskedelem és az ipar mögött.

A társasági formák közül 1992 végén még mindig a kft.-k aránya a legmagasabb (az összes vegyes vállalat háromnegyede) (2. táblázat). A teljes befektetett külföldi tőke csaknem 60%-a a kft.-kben működött. A részvénytársaságok száma meghaladta a félezeret, aránya elérte a 3%-ot, ugyanekkor az összes külföldi befektetés 36%-át e társaságok koncentrálták.

Új jelenség a nem jogi személyiségű gazdasági társaságok tömeges megjelenése a vegyes vállalatok között, ezek közül is kiemelhető a betéti társaságok robbanásszerű gyarapodása. Számuk az év végére meghaladta a 3300-at, ám szerény átlagos méretükre utal, hogy az összes külföldi tőke mindössze 2%-át tömörítették.

A társasági formák választásában először tapasztaltunk *lényeges területi különbségeket*. A nem jogi személyiségű társaságok a déli határ menti megyékre, azoknak is a déli területeire koncentrálnak, azaz Csongrád, Bács-Kiskun megye a legnagyobb fogadóterületek, de Békés és Baranya határmenti településein is szép számmal találunk bt.-ket és kkt.-kat. Az év második felétől a Romániából érkező tőke is egyre nagyobb számban választja a nem jogi személyiségű formákat, ezt elsősorban Békés és Csongrád megye keleti peremén figyelhettük meg.

Az 1993-as alapításokból a *vidéki székhellyel bejegyzett* társaságokról létezik a legteljesebb adatbázisunk, így elemzésünk is ezekre koncentrálnak. A vegyes vállalatok csaknem felét a kereskedelmi ágazatban hozták létre, de a jegyzett tőkének csak 12–13%-át fogadta az ágazat (*Cégekézlöny*, 1993). Továbbra is dominálnak a kis alaptőkével létrehozott társaságok. A gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásokban a vállalkozás alapítások gyors üteme 1993-ra is jellemző maradt, több mint 130 szervezet alakult, összesen közel 0,6 milliárd forintos alaptőkével. Elsősorban a regionális központokban, de még ott is csak minimális számban és csekély tőkeerővel jelentek meg a pénzügy-biztosítási szféra vállalkozásai, s hasonló jellemzőket találunk a nem anyagi szolgáltatások terjedésében. A legnagyobb tőkeerővel rendelkező befektetések a feldolgozóiparban tömörültek, ezen belül 1993-ban a gépipar, a vegyipar és a kohászat volt a legjelentősebb befektetési terület.

A társasági formában megmutatózó éles területi különbségek valamelyest mérséklődtek, mert az osztrák, illetve német kisbefektetők is felfedezték maguknak a nem jogi személyiségű formákban rejlő lehetőségeket, s április-májustól kezdve egyre nagyobb számban alapítottak bt.-ket.

Tulajdonképpen a vegyes vállalatok esetében csak az országos vállalkozás alakulások társasági forma választásában bekövetkezett változásokat láthatjuk viszont, bár a nem jogi személyiségű társaságok elterjedtsége a hazai tulajdonú szervezeteknél arányaiban nagyobb. A nem jogi személyiségű formák nagyarányú megjelenését ezek közül is leginkább Csongrád megye déli része – Szeged és környéke – mutatja, ahol a kft.-k és az rt.-k együttes aránya alig haladja meg a 20%-ot. Ezzel ellentétben a jogi személyiségű formák túlsúlya jellemzi az észak-dunántúli és az észak-magyarországi megyéket (bár az 1994-es részleges adatok szerint előbbieken a jogi személyiségű cégek aránya valamelyest csökkent.)

A külföldi tőke származási országai, a külföldi tőkerészesedés változása a vegyes vállalatokban

1988 végéig 23 országból érkezett hozzánk számottevő tőkeállomány (Klekner P. 1990). A legtöbb vegyes vállalatot osztrák tőkével alapították, s Ausztriából érkezett a legnagyobb volumenű tőke is. A cégek számában az akkori NSZK a második helyen állt. A nagyobb számú alapításoknál kiemelhető Svájc és az USA, mely utóbbiból érkezett a második legnagyobb tőkeállomány. A jelentős befektetők között szerepel még Olaszország, Japán, Luxemburg, Hollandia és a Szovjetunió (3. táblázat).

A befektetéseknel az átlagos külföldi tulajdonrész ágazonként eltérő képet mutat. Az iparban a legtöbb vegyes vállalat a fele-fele arányhoz közeli részvétellel alakult, erre utal a 47%-os átlagos külföldi tulajdonrész is (Klekner P. 1990). (Ekkor az engedélyezési eljárásoknál preferálták a minimális hazai többséggel alakuló társaságokat, s inkább csak megtúrték a külföldi többséggel alakult szervezeteket. Más kérdés, hogy a tőkeemelések során a belső tulajdoni arányok gyakran a külföldi tulajdonostárs javára változtak, de ennek követésére országos megbízható adatforrások híján nem vállalkozhattunk.)

A külföldi tőkerész a pénzügy-biztosítási szférának köszönhetően a szolgáltatási ágak átlagában volt a legmagasabb, itt közelítette az 53%-ot, míg az eddig nem említett ágazatokban 43–45% között ingadozott.

1989 végén már 38 ország befektetői voltak jelen a magyarországi vegyes vállalatokban (Balázsné Varga M. 1991), ezek közül mindössze négy képviselte az akkor még létező KGST-t, s az innen érkező tőkeimport 96%-a a Szovjetunióból származott (mellette Csehszlovákia, Lengyelország és az NDK befektetői voltak még jelen).

Az átlagos külföldi tőkerészesedés az egy évvel korábbihoz viszonyítva jelentősen csökkent (47,4%-ról 34,4%-ra), ami együttjárt az egy vegyes vállalatra jutó külföldi tőke nagyságának erőteljes csökkenésével (Balázsné Varga M. 1991). A nagyobb árbevételű cégeknél az alapítói vagyonban az átlagosnál is kisebb volt a konvertibilis tőkerész, országosan nem érte el a 30 százalékot.

Egy 1990 végén lezajlott – 1150 vegyes vállalatot érintő – felmérés szerint hazánknak 47 országgal volt tőke-behozatali kapcsolata (Iván L. 1993). Számszerűleg közel ezer-ezer vegyes vállalati részvétellel az alapítók sorát Ausztria és az NSZK vezette, s e két ország adta a kapcsolatok 52%-át. Figyelemre méltó a két délnémet tartomány, Bajorország és Baden-Württemberg aktivitása, hiszen ez év végéig innen származott a németországi befektetések háromnegyede (3. táblázat).

Az alapítások számát tekintve az USA állt a harmadik helyen 270 alapítással, ugyanakkor a behozott tőke mennyiségét tekintve már ezen ország befektetői álltak az első helyen (mintegy 650 millió dolláros tőkebefektetéssel).

Az 1991-es vidéki beruházások megoszlása rendkívül tanulságos! Az osztrák, és a holland tőkének legnagyobb befektetési terepe az Észak-Dunántúl térsége (az összes befektetések 70–80%-a koncentrálódik ide). A svájci, a svéd és kisebb mértékben az amerikai befektetők viszont lényegében csak Budapestet és a környező településeket ismerik az

3. TÁBLÁZAT
A Magyarországra érkező külföldi tőke származási ország szerint (%)
(Foreign capital arriving at Hungary by country of origin [%])

Rang-sor	1988		1990		1991 vidék		1992		1993		1993 vidék	
	Ország	%	Ország	%	Ország	%	Ország	%	Ország	%	Ország	%
1.	Ausztria	19,2	Ausztria	27,2	Ausztria	28,3	Ausztria	26,6	Ausztria	22,1	Ausztria	25
2.	USA	15,6	Németország	26,6	Németország	17,2	Németország	15	Németország	16,7	Németország	14,2
3.	Németország	13,1	USA	22,3	Lux.	10,1	Belgium	12	Belgium	9,6	Hollandia	12,4
4.	Svájc	7,6	Svájc	n.a.	Olaszország	8,5	USA	7,9	Franciaország	7,3	FAK	11,7
5.	Olaszország	n.a.	Olaszország	n.a.	Svájc	6,5	Olaszország	5,1	USA	7,1	Kanada	4,9
6.	Japán	n.a.	Nagy-Britannia	n.a.	Franciaország	5,4	Svájc	4,7	Hollandia	5,5	Svájc	4,6
7.	Luxemburg	n.a.	Svédország	n.a.	Nagy-Britannia	4,5	Franciaország	4,6	Nagy-Britannia	5,1	Franciaország	3,9
8.	Hollandia	n.a.	Hollandia	n.a.	USA	4,0	Hollandia	3,7	Olaszország	4,6	Nagy-Britannia	3,9
9.	Szovjetunió	n.a.	Liechtenstein	n.a.	Hollandia	3,2	Nagy-Britannia	3,3	Svájc	4,0	Írország	3,8
10.	n.a.	n.a.	Szovjetunió	1,8	Svédország	2,2	FAK	3,0	FAK	2,9	Olaszország	3,8
11.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	Szovjetunió	1,9	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	Jugoszlávia	2,4
12.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	Belgium	2,1

Megjegyzés: n.a. – nincs adat
Forrás: 1988 Klekner P., 1989 Balázsné Varga M., 1990 Iván L., 1991 Dusek T., 1992–1993 Tájékoztató ... 1992.
1993 (vidék) saját számítás

országból. A luxemburgiak a dél-alföldi és az észak-magyarországi megyéket, az olaszok az északi iparvidéket, Pest megyét és kisebb mértékben az Észak-Dunántúlt preferálják, a francia befektetők az északi megyék mellett Pest megyére és a Dél-Alföldre koncentrálnak, a németek az Észak-Dunántúl mellett a Dél-Dunántúlt és Pest megyét szemelték ki a terjeszkedés fő színterének. A legnagyobb beruházók klubja lényegében nem változott, legfeljebb a sorrendben történtek kisebb elmozdulások (Dusek J. 1993).

A vizsgált időszakban növekedett a kizárólagos, illetve a többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozások aránya. Az új alapítások esetében a társaságok 35%-ában a többségi tulajdonos a külföldi partner lett. Ez új jelenség a korábbi évekhez képest, hiszen 1989-ben 13,4%, egy évvel később pedig 15,3% volt a hasonló cégek aránya. E csoporton belül a kizárólagos külföldi tulajdonba került cégek aránya meghaladta az egyharmadot, azaz az újonnan alapított cégek mintegy 13%-a százszázalékos külföldi tulajdonba került. A megfelelő arányok 1989-ben 1,9%, 1990-re 4,1% voltak (Tájékoztató..., 1993).

Az 1992-ben bejegyzett vegyes vállalatokban a legnagyobb befektetők Belgiumból és Ausztriából származtak (9,4 illetve 9,2 milliárd forintnyi tőkével), utóbbi az alapított szervezetek számában is az előkelő második helyen állt. Számszerűleg a legtöbb társaság alapításában a német cégek vettek részt, összesen 4,9 milliárd forintnyi tőkével. Az év jelentős befektetője volt még Svájc, Hollandia és Franciaország (egyenként 2–3 milliárd forintnyi külföldi tőkerésszel). A származási országok körében a befektetett tőkenagyságot tekintve lényeges változást nem tapasztaltunk, viszont az alapított szervezetek számát tekintve feltűnik a jugoszláv, a kínai és a FÁK-beli befektetők korábbiakhoz viszonyított magas száma. E három térségből származó tőke csaknem 600 vegyes vállalat alapításához járult hozzá, többhöz mint az osztrákok (580 alapítás). A FÁK – elsősorban Oroszország és Ukrajna – beruházóinak tőkerészesedése is jelentős, 1992-ben meghaladta az másfél milliárd forintot (3. táblázat).

1993-ban a vidéki alapításokban a korábbiakhoz képest lassú átrendeződés indult meg (Cégekzlöny, 1993). A befektetett tőke volumenének csökkenése mellett az egyes országok súlya eltérően változott. A legjelentősebb változások az élcsoportban: Hollandia a befektetések egynyolcadával a harmadik helyre jött fel Ausztria és Németország mögé, valamint a FÁK a negyedik helyre tört fel, jórészt egyetlen nagyberuházásnak köszönhetően. A középmezőnyben három új ország jelent meg a nagyobb befektetők között: Kanada, csaknem 700 millió forintnyi alapító tőkével (5.), Írország valamivel több mint félmilliárdos befektetéssel (9.) és Jugoszlávia 330 millió forintos befektetéssel (11.). A korábbi nagybefektetők közül az élcsoportban nincs jelen az USA, Svédország és Liechtenstein.

Az alapítások számát tekintve Németország és Jugoszlávia messze kiugrik a mezőnyből (egyenként hétszáznál is több részvétellel), majd 355 vegyes vállalati alapítással Ausztria következik. Száznál több alapítással dicsekedhet a FÁK és Olaszország.

A befektetői viselkedéseket elemezve a két végponton a jugoszláv, illetve az ír példa áll. Előbbi rengeteg apró – számos esetben nem jogi személyiségű – cég alapításában vett részt, melyek nagyon karakteresen a déli határ mentén tömörülnek. Az ír tőke kisszámú –

mindössze hét! – projektet választott ki, ám ezekbe egyenként is nagy volumenű tőkét investál. A projektek megoszlása lényegében egyenletes volt az országon belül, erősebb koncentrációt az északi megyékben találtunk, ahol a korábbi ír vegyes vállalatok már sikerrel működnek, és kedvező tapasztalatokat szereztek (*Cégekötlet*, 1993).

A vegyes vállalatokban meglévő átlagos külföldi tőkerész tovább növekedett 1992-ben. Többségi hazai tulajdoni aránnyal már csak a cégek 48%-a alakult, ez még az 1991-es 65%-hoz képest is nagyarányú csökkenést jelent (*Magazin Kiadó*, 1993). A legkisebb alaptőkével létrejött bt.-knél és kkt.-knél a legnagyobb arányú a külföldi többségű társaságok aránya, míg a részvénytársaságokban és a kft.-kben a belső tulajdoni arányok megváltozását gyakran későbbre halasztják. A kizárólagos külföldi tulajdonban lévő vállalkozások aránya több mint kétszeresére nőtt az előző évihez képest (27%).

Az 1993-as évben a *Cégekötlet* adatai alapján a vidéki székhellyel alapított vegyes vállalatok 40,2%-a alakult százszázalékos külföldi tulajdoni hányaddal, de tekintve, hogy ezek legnagyobb része betéti társaság, vagy minimális alaptőkével létrehozott kft., a befektetett tőkéből való részesedésük alig éri el a 18%-ot.

Vegyes vállalatok terjedése a megyékben, régiókban és a településhierarchiában

Az 1988 végéig hazánkba érkezett külföldi tőke erős területi koncentrációt mutatott. Budapest területén kívül mindössze 80 társaságot regisztráltak; ez alig több mint az akkor működő vállalkozások egyharmada (*Klekner P.* 1990). A vidéki székhellyel bejegyzett cégek bő egynegyede Pest megyében működött, ami tovább erősítette a területi koncentrációt. A telephelyválasztást részben a főváros közelsége befolyásolta, másrészt a budapesti ipar kisebb egységei, illetve a hatvanas évektől a fővárosból kitelepített ipari üzemek bizonyos hányada szintén az agglomeráció településein talált magának telephelyet, hogy a fő felvevő piacától ne kerüljön nagy távolságra (*4. táblázat*).

A vidék egészét tekintve erős az ágazati koncentráció, az itt alapított cégek 90%-a az ipar valamely ágazatához kötődik, összesen két mezőgazdasági, öt szolgáltató jellegű (ebből egy tekinthető komolyabb nagyságrendű befektetésnek), és egy fejlesztési profilú beruházást tudunk beazonosítani.

A külföldi tőke telephelyválasztásában a döntéshozatali központ közelsége játszotta a döntő szerepet, emellett a műszaki és humán erőforrások erősebb koncentrációja hatott jelentősebb vonzerővel a befektetni kívánó külföldiekre. Nem véletlen e szakaszban Budapest kiemelkedő szerepe, illetve az Észak-Dunántúl megyéinek korai indulása sem.

Egy évvel később a területi eloszlásban – az alapítások növekvő számának köszönhetően – lassú kiegyenlítődés indul el, amely elsősorban a nagyrégiókat tekintve igaz, az egyes megyék között azonban így is jelentős különbségekkel találkozunk (*KOPINT-DATORG*, 1992). A legkevesebb vegyes vállalat Békés megyében alakult, szám szerint kilenc, míg a legtöbb Pest megyében.

4. TÁBLÁZAT
A vegyes vállalatok száma megyénként 1989–1993 között (db)
(Number of joint ventures by counties in 1989–1993 [in numbers])

Megye	1988	1989	1989	1989	1990	1991	1992	1993	1992	1993
Fejér	3	6	29	29	154	258	341	435	362	456
Győr-Moson-Sopron	7	17	46	46	196	455	631	832	766	967
Komárom-Esztergom	9	13	37	40	63	196	299	388	367	456
Vas	3	7	12	12	109	226	324	428	433	537
Veszprém	5	9	21	21	136	266	372	498	482	608
Baranya	5	12	39	39	130	283	416	547	589	720
Somogy	6	6	23	23	231	346	420	501	344	425
Tolna	0	4	15	15	113	163	205	249	184	242
Zala	4	11	15	16	46	145	242	344	453	555
Bács-Kiskun	2	9	43	43	134	364	557	760	826	1031
Békés	1	3	9	9	46	115	175	213	232	270
Csongrád	3	6	28	29	151	325	434	568	910	1044
Hajdú-Bihar	3	7	22	22	99	170	235	313	289	367
Jász-Nagykun-Szolnok	1	9	24	24	68	138	183	248	176	241
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2	10	26	26	56	132	189	247	220	278
Borsod-Abaúj-Zemplén	1	5	24	24	69	182	261	335	295	371
Heves	0	5	12	12	87	146	187	219	141	173
Nógrád	2	4	15	15	112	160	186	212	125	151
Pest	23	45	116	119	488	927	1145	1386	1081	1322
Vidék	80	188	556	564	2 488	4 997	6 802	8 723	8 275	10 214
Budapest	147	509	1 034	1 024	3 307	6 450	8 746	11 107	8 907	11 268

Forrás: 1988–1989. Klekner P. 1990; 1989 Kopint-Datorg, 1992; 1989–1990 Balázsné Varga M. 1991; 1991–1993 Településfejlesztési tájékoztató, 1993; 1992–1993 APEH.

A vidéken található 564 vegyes vállalatból az akkori városok közel felében (84 településen) 437 társaság működött. A fennmaradó 127 vidéki székhelyű cégen 97 község osztozott (*Balázsne Varga M.* 1991). A vegyes vállalatok térbeli terjedésében – a megyék legnagyobb részében – elkülönül a megyeszékhelyek hierarchiasintje. Pest megye vállalkozásai nélkül a vidéki alapítások 58%-át tömörítették. A legerősebb megyei koncentrációk egyrészt a regionális központok esetében voltak megfigyelhetők, másrészt azokban a megyékben, ahol az átlagnál jóval kevesebb alapításra került sor (Heves, Nógrád, Tolna, Vas).

A kiegyensúlyozottabb településállományú megyék esetében a vegyes vállalatok eloszlása is egyenletesebb, jó példa erre Bács-Kiskun megye, ahol a megyeszékhely mellett a „kiskun” városok, valamint Baja és Kalocsa, sőt a falvak egy jelentős része is társasági székhellyé vált.

A falusi társaság alapításoknak három típusa különíthető el, melyek a következő szakasz alapításaira is jellemzőek lesznek:

- legnagyobb számban a városi iparhoz kapcsolódó cégeket alapítottak elsősorban Budapest, kisebb számban Győr-Moson-Sopron és Veszprém megye ipari központjai közelében;
- a második csoportot típusosan a Balaton környéki – kisebb számban más idegenforgalmi – térségben alakult és az idegenforgalom köré szerveződött társaságok jelentik;
- a harmadik karakteresebb csoportba az alföldi „Homokhátság” falvai tartoznak, ahol a befektetések legnagyobb számban és legnagyobb tőkével az élelmiszeriparba áramlanak.

A vidéki városok közül tehát elsősorban a megyeszékhelyek rendelkeztek megfelelő funkcionális szerkezettel, jelentős lokális piaccal ahhoz, hogy a külföldi tőke az ipar mellett más ágazatokba is beléphessen. A kisebb városok és a községek vállalkozásai a helyi termelőüzemekhez kapcsolódva, illetve a helyi munkaerő meglétére települtek, esetleg valamely helyi termék kereskedelmére specializálódtak.

A vegyes vállalatok számának növekedése az 1990–1991-es szakaszban a területi dekoncentráció irányába hatott. 1990 végén már közel 2400 szervezet működött vidéken, az előző évnek több, mint négyszerese (*Balázsne Varga M.* 1991). Általános jelenséggé vált, hogy ekkorra minden megyében szinte valamennyi ágazatban megjelent a külföldi tőke. A kereskedelmi ágazat az alapítások számát tekintve a legnagyobb csoporttá nőtte ki magát, megelőzve az ipart. A társaság alapítások üteme azonban a szolgáltató ágazatokban volt a legmagasabb, majdnem másfélszerese az átlagos növekedési ütemnek.

A megyék versenyében kétirányú folyamat zajlott, miközben nagytárségi szinten további közeledést tapasztalhattunk. A korábban is kiemelkedően vonzó megyék megerősítették vezető szerepüket, ugyanakkor a korábban leggyengébb megyék részesedése érezhetően közeledett a középmezőnyhöz. A legjobbak csoportjáról lassan levált Baranya és Komárom-Esztergom megye, míg a másik oldalon elkezdődött Vas megye lassú felzárkózása (4. táblázat). A szélső értékek: Pest megye 451 vegyes vállalati székhellyel (itt

számolni kell az agglomeráció torzító hatásával), illetve Győr-Moson-Sopron 231 társasággal, a másik véglet Heves megye 44 cégközponttal. Pest megye nyomasztó fölénye valamelyest csökkent a többi megyéhez képest.

A nagy regionális központok továbbra is „tisztára söprik” a teret maguk körül. E centrumok megyéjükön belül ugyanazt a szerepet játsszák el, mint Budapest országos szinten, azaz erőteljesen koncentrálik a kereskedelmi és szolgáltatási ágazatba érkező tőkét. A legerősebb koncentrációt Pécs környékén tapasztaltuk (aprófalvas faluhálózat, depressziós kisvárosi környezet), míg a legkisebbet Győr esetében (Sopron, Moson-magyaróvár kiegészítő hatása).

A falusi településeken több mint félezer külföldi érdekeltségű társaság működött 1990 végén, s az egy évvel korábbihoz képest már 300 községben találtunk egy, vagy több vegyes vállalatot (*Balázsne Vraga M.* 1991).

A legnagyobb koncentráció – immár hagyományosan – Pest megyére jellemző, hiszen a nem városi székhelyű cégek 42,6%-a települt oda. A megyében először volt lehetőség területi különbségek felvázolására. Ezek szerint a budapesti tömörülés „nyúlványának” tekinthetők északi irányban a Duna két partjának települései Vácig, valamint délnyugati irányban a Budaörsrel fémjelezhető környék. Az alapítások száma a fővárostól távolodva erőteljesen csökken, s a megye déli és keleti sávja beleolvad az alföldi átlagba.

Az Alföldön csak Bács-Kiskun megyében találtunk nagyobb számban falusi székhelyű vegyes vállalatokat, melyek az élelmiszeripar mellett bér munka típusú üzemeket működtetnek (pl. textilipar). A dunántúli nagyobb ipari centrumok körül tovább folytatódott a vegyes vállalatok alapítása (Veszprém, Székesfehérvár, Esztergom). Országosan a legnagyobb mértékben azonban az idegenforgalom fogadta a falusi térségekbe áramló külföldi tőkét.

Az 1991-ben bekövetkezett változások az előző év fő tendenciáihoz képest nem mutatnak alapvető eltérést a vegyes vállalatok területi eloszlásában. A *nagyteréségek szintjén lelassul, majd megáll a területi kiegyenlítődés* (*Településfejlesztési tájékoztató*, 1993). Az észak-magyarországi megyékre a kisebb számú, de nagyobb tőkeerővel alapított egységek lesznek jellemzők, s egyre inkább ebbe az irányba mozdul el az észak-alföldi megyék befektetési szerkezete is (5. táblázat). A déli megyékben a nagyobb alapítási szám mellett a viszonylag alacsonyabb alaptőkével létrejött egységek válnak dominánssá, mellettük kis számban találhatóunk tőkeerősebb társaságokat általában egy-egy nagyobb, jól menő egység tőkebevonása kapcsán. A harmonikusabb méretbeli eloszlás az északnyugati megyékre és Pest megyére jellemző, itt minden befektetői típus jelen van, s ez kiegyenlített cégstruktúrát eredményez.

A megyék szintjén tovább folytatódott Pest megye tetemes előnyének lassú lemorzsolódása, az év végére 890 külföldi érdekeltségű társaság működött itt, a vidéki székhelyű cégek 18,2%-a. Tovább erősödött Győr-Moson-Sopron és Bács-Kiskun pozíciója, illetve Szeged és Pécs szerepének megerősödése következtében Baranya és Csongrád megye javított helyzetén (4. táblázat).

5. TÁBLÁZAT

A vidéken befektetett tőke megoszlása megyénként (%)
(Distribution of the capital investments in the countryside, by counties, %)

Megye	1988	1989	1990	1991	1992	1992	1993	1993 vidék
Fejér	9,2	7,7	12,8	9,0	9,0	8,1	9,7	5,2
Győr-Moson-Sopron	6,5	6,1	6,5	8,2	10,3	9,0	8,9	12,3
Komárom-Esztergom	12,3	11,6	11,0	9,4	8,6	6,0	5,7	5,2
Vas	1,7	2,7	2,0	3,6	3,1	8,3	7,8	3,4
Veszprém	13,7	11,0	7,3	10,6	10,5	2,9	2,9	2,7
Baranya	2,1	2,2	0,9	2,0	2,9	6,2	6,7	4,5
Somogy	2,8	2,6	2,4	1,7	1,0	1,9	1,9	4,1
Tolna	0,0	0,2	0,7	1,0	0,6	0,9	0,9	0,5
Zala	2,1	1,7	3,5	2,8	1,9	3,1	3,0	4,5
Bács-Kiskun	0,7	1,5	2,1	3,9	3,4	5,4	5,5	6,7
Békés	0,3	0,6	0,4	2,4	1,3	4,7	4,3	0,7
Csongrád	0,9	1,2	1,0	2,0	1,8	3,1	3,0	1,6
Hajdú-Bihar	2,6	8,1	6,8	3,6	3,5	4,0	3,8	1,8
Jász-Nagykun-Szolnok	0,3	1,4	0,7	0,4	1,3	3,9	3,8	2,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,6	6,5	6,0	3,5	2,0	1,7	1,6	1,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	5,1	3,1	7,8	4,6	5,6	9,7	9,0	14,4
Heves	0,0	0,3	0,1	0,9	4,4	4,2	4,2	10,3
Nógrád	4,9	3,9	2,8	2,6	5,7	2,4	2,2	3,6
Pest	29,2	27,6	25,2	27,8	23,1	14,5	15,1	14,8
Vidék	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: 1988–1989 Klekner P. (1990); 1990–1992 Magazin Kiadó, (1990), (1991), (1992);
1992–1993 APEH, 1992–1993; 1993 vidék, saját számítás.

Valamennyi észak-dunántúli megye az átlagosnál gyorsabb növekedést mutatott, így került Vas és Zala megye két év alatt a lemaradók (későn indulók?) közül a középmézőnybe. A szervezetek nagy száma és az egy vállalkozásra jutó alacsony átlagos tőke arra utal, hogy főként a határ közeli kisebb szervezetek, illetve magánszemélyek hozták létre a vegyes vállalatokat, melyeknek zöme kereskedelmi, szolgáltató és tanácsadó cég (5. táblázat). A kapcsolatok kései indulását magyarázza, hogy a határ túloldalán nem volt jelentős, tőke kibocsátóként is megjelenő gazdasági centrum. *A vasi és zalai modell az országos tendenciákkal ellentétes irányt jár be, míg általában a megjelenő és sikeresen működő nagyszervezetek példája húzza maga után a kisebb befektetőket, addig itt lényegében fordítva zajlott a folyamat.* A megjelenő kisbefektetők informális kapcsolatai után érkeztek meg a közepes méretű partnerek (A modell érdekében most eltekintettünk az OPEL hatásától).

Az eddig vizsgált időszakban Magyarország térszerkezetében a külföldi tőkeberuházások új elemként jelentek meg bizonyos térségekben. 1991-re már megfigyelhető volt erőteljes koncentrációk, csomópontok kialakulása. A legerősebb koncentráció a budapesti agglomerációhoz tartozó településeken tapasztalható, amely minden telepítő tényezőt tekintve a legelőnyösebb helyzetben volt az országon belül. A másik fontosabb tömörülő zóna a Budapest–Bécs útvonal tágabb környezetében alakult ki, melyben a kedvező földrajzi helyzet párosulva a meglévő korszerűbb ipari struktúrával, s építve a meglévő, nagy hagyományokkal bíró termelési kapcsolatokra, s kapcsolódva a magántőke országosan is kiemelkedő aktivitásához vonzóan bizonyult a külföldi, elsősorban az osztrák és német befektetők számára.

Szintén kedvelt befektetési terület a fővárostól induló és Keszthelyig–Hévízig húzódó, Veszprémnél és Székesfehérvárnál kiszélesedő sáv, mely részben az idegenforgalomra és kapcsolódó ágazataira, részben a centrumok és a környező települések iparára koncentrálódik. Az ipari nagyméretű vállalatokat jól ellenpontoszák a kisebb méretű nagyszámú szolgáltató egységek.

Az utóbbi két évben egy új sáv látszik kirajzolódni az osztrák-magyar határ innenső oldalán, ahol kisszervezetek, magánszemélyek nagy számban alapítanak vegyes vállalatokat a kereskedelemben és a szolgáltatásokban. A térség előnyei közül a térbeli közelség játssza a döntő szerepet, melyet a korábban létező termelési kapcsolatok erősítenek.

Az ország többi részében nem alakultak ki összefüggő, nagy aktivitást mutató zónák. Az E5-ös út mentén Kecskemét és Szeged csomópontok vonzanak nagyszámú, de egyenként kis tőkét befektetni szándékozó vállalkozót. A további regionális központok – mindenekelőtt Pécs – számos vegyes vállalatnak adnak otthont, de ezekben legfeljebb közepes méretű tőkeállomány koncentrálódik.

A vegyes vállalat alapítás első nagy hullámában – 1989 és 1991 között – a befektetőket a magyar piacon való megjelenés, a vidéki központok esetében a lokális és regionális piacra való bejutás lehetősége, az alacsonyabb termelési költségek, a mérsékelt bérköltséggel alkalmazható képzett munkaerő vonzotta Magyarországra. Az adózási feltételek szintén fontos, bár nem döntő szerepet játszottak a telephelyválasztásban (*Dusek T.* 1993).

Az országon belüli letelepedést, azaz végső soron *a vegyes vállalatok térbeli eloszlását befolyásoló legfontosabb tényezők:*

- a már kialakult külföldi tőke-koncentrációk, amelyeknek a kezdeti bizonytalan szakaszban különösen fontos szerepe van (információáramlás, személyes kapcsolatok, tapasztalatok átadása);
- a földrajzi helyzet (pl. a potenciális befektetők közelsége);
- a környező területek gazdasági fejlettsége;
- a helyi gazdaság szerkezete;
- a közlekedési kapcsolatok;
- a helyi és regionális piac mérete és szerkezete;
- a kooperációs lehetőségek;

- a helyi társadalom szerkezete (főként az innovativitási faktorok, mint a szellemi potenciál, vagy a vállalkozói aktivitás);
- és végül, de nem utolsósorban a városi központok funkcionális gazdagsága, melyek közül különösen fontosnak tűnnek az adminisztratív funkciók és az ágazati döntési központok.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások közül 1992 végén 8275 működött vidéken, 3390 darabbal több, mint egy évvel azelőtt. Az alapítások üteme 1989 óta először volt lényegesen magasabb itt, mint a fővárosban. A jegyzett tőkét vagy a devizában történt befektetéseket vizsgálva a megyék részesedése lényegében nem változott, azaz vidéken sokkal nagyobb arányban alapítottak kisebb méretű vállalkozásokat, mint Budapesten.

A legtöbb vegyes vállalat 1992-ben is Pest megyében működött, de a korábban már megállapított tendencia tovább folytatódott, csökkent a megye relatív súlya a vidéki alapításokban (4. táblázat). Ez évben először, már nem itt fektették be a legnagyobb tőkét a vidéki társaságokba, de a cégek átlagos mérete így is jelentősen meghaladja az országos átlagot (5. táblázat). A szervezetek ágazati és méretstruktúrája a főváros után a legkiegyensúlyozottabb, s feltűnnek olyan vegyes vállalatok is, melyek kifejezetten a helyi szellemi potenciálra települnek: számítástechnika, K+F, oktatás. Ez utóbbi területen Pest megye nagyságrenddel megelőzi a vidéki egyetemi városokat.

Csongrád, Bács-Kiskun és Győr-Moson-Sopron megyére 1992-ben is jellemző maradt az erős alapítási dinamika (Csongrádban egy év alatt hatszáz, Bács-Kiskunban négyszáz, Győr-Moson-Sopron megyében több mint háromszáz alapítást regisztráltak). Viszonylag magas volt az alapítások üteme Vas, Zala és Veszprém megyékben, melyek átlagos, vagy átlag alatti helyzetüket javították. Telítődni látszik Fejér és Komárom-Esztergom megye (és tulajdonképpen Pest megye is), hiszen az egy évvel korábbi szinten megrekedt az új társaságok száma.

Attól függően, hogy a külföldi tőke milyen ágazatokban koncentrálódik, mennyire szervesen épül be egy-egy megye gazdaságába, lehetőség nyílt területi típusok elkülönítésére (Meskó A. 1994).

Az első „*ipari vegyes*” csoportba tartozik Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Vas, Fejér és Győr-Moson-Sopron megye. Itt vitathatatlan a feldolgozóipari beruházások vezető szerepe (1992 végéig a felsorolt megyék mindegyikébe több mint tízmilliárd forintnyi külföldi tőke áramlott be.) Az alágazatok közül az élelmiszeripar a legjelentősebb fogadó ágazat a csoport majd minden tagjánál (kivéve Vas megye, ahol a gépipar). Minden megyében legalább négy-öt alágazatban félmilliárd forintnál is több tőke koncentrálódik. Emellett a gazdasági szektorok majd mindegyikében 300 millió forintnál is nagyobb tőke van lekötve (építőipar, kereskedelem, gazdasági szolgáltatások). Pest és Győr-Moson-Sopron megyében különösen erős a gazdaságot segítő szolgáltatások szerepe, melyek az erős helyi, illetve a fővárosi ipar kiszolgálására alakultak. E csoport megyéiben a helyi gazdaság szerkezete, fogadókészsége erőteljesen serkenti a befektetéseket.

A második „*egyoldalú ipari*” csoporthoz tartozó megyék esetében szintén a feldolgozóipar áll a vezető helyen, de mellette más ágazatban alig-alig jelenik meg a

külföldi tőke. Ebbe a csoportba sorolhatjuk Bács-Kiskun, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves és Nógrád megyéket. Az alföldi megyék esetében a kiegészítő ágazat általában a kereskedelem, míg az északiaknál a bányászat, esetleg az építőipar képviselteti magát szerényebb mértékben. A feldolgozóiparon belül az élelmiszer-feldolgozás, az építőanyag-ipar (helyi nyersanyagra települ), illetve a nyomdaipar súlya a meghatározó. Nógrád megyében a kohászat és a gépgyártás súlya kiemelkedő. A két északi megyében a legutóbbi időkig a nagyszervezetek uralták a helyi gazdaságot, melyek saját kereskedelmi, szolgáltató részlegekkel rendelkeztek, s tevékenységükkel lefedték a regionális piacot. A nagyszervezetek szétesése, válsága a gazdaságot segítő szolgáltatások szerveződésének eddig nem kínált ideális működési feltételeket.

A harmadik „vegyes” csoportot azok a megyék alkotják, ahol az ipari befektetések szerényebb volumenűek voltak ugyan, de a külföldi tőke több más ágazatban is megjelent. Ide soroltuk Hajdú-Bihar, Csongrád, Zala, Veszprém, Somogy és Tolna megyéket (bár utóbbinál a külföldi befektetések mértéke még a feldolgozóiparban is rendkívül szerény.) A két alföldi megyénél a térszerkezet és a tőkevonzás szempontjából is meghatározó a megyeszékhely szerepe, melynek számos döntéshozatali funkciója, nagyméretű, koncentrált piaca kedvező befektetési lehetőségeket kínál a külföldi partnerek számára. Az ipari szervezetek helyi egységeinek magánosítása ekkorra már jelentősen előrehaladt, s a szolgáltatások és a kereskedelem rá tudott szerveződni e megváltozott keretekre. A dunántúli megyék földrajzi helyzete – Tolna kivételével – kedvezőnek mondható, a külföldi tőke lényegében az ipar összes alágazatában megjelent, sőt Somogyban – vidéken legnagyobb volumenben – áramlott a mezőgazdaságba a külföldi tőke.

A negyedik „átmeneti” csoportot a köztes helyzetű megyék alkotják, melyek az „ipari vegyes” és a „vegyes” csoport között helyezhetők el. Mind Baranya, mind Komárom-Esztergom megyében a feldolgozóipar (megyéenként hét-nyolc milliárd forint), ezen belül az élelmiszeripar (Baranyában az itt befektetett tőke közel felével) és a gépipar (Komárom-Esztergom megyében az ottani külföldi beruházások felével) a legjelentősebb tőkevonzó ágazat; mellette további ipari alágazatok: bányászat, építőanyag-ipar, illetve az építőipar és a gazdasági szolgáltatások koncentrálnak még jelentősebb tőkét. A külföldi tőke összvolumene, ágazati megoszlása, illetve a megyék endogén erőforrásai lehetővé teszik fokozatos felzárkózásukat az első csoport megyéihez.

Az APEH adatbázisa szerint 1993-ban 4286 új vegyes vállalat kezdte meg működését, ebből 2361 szervezet Budapesten és 1925 vidéken. Ugyanerre az évre a Cégek Közlöny alapján összeállított adatbázis szerint mindössze 1658 céget hoztak létre fővárosi székhellyel, és 2711-et vidékivel. A fővárosi adatok szerint tehát több száz korábban „alvó” cég kezdte meg működését, illetve számos vidéken bejegyzett társaság tette át székhelyét Budapestre, s folytatja a további tevékenységét ott. Ugyanakkor a vidéken alapított cégek közül legkevesebb nyolcszáz vállalkozás nem, vagy nem vidéken kezdte meg működését 1993-ban. A folyamat méreteinél fogva is további kutatást igényel.

Az a folyamat, amely az 1989-1991 közötti éveket jellemezte, – azaz a vegyes vállalatok számának dinamikus növekedése és a külföldi tőke lassú dekoncentrációja – 1992-ben

lezárult. Helyette a vállalkozás alapítások ütemének mérséklődése mellett ismét erősödött a tőke területi koncentrációja, amely Pest megye mellett a Bécs–Budapest tengely megyéire, és kisebb mértékben a nyugati határszél megyéire is kiterjedt 1993-ban. Ezen területileg is összefüggő zónán kívül a legiparosodottabb megyékben (Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya) kimondottan az iparhoz kapcsolódóan jelentek meg a külföldi befektetések.

A vidéken alakult vegyes vállalatok csaknem felét – az egy évvel korábbiakhoz hasonlóan – a kereskedelemben hozták létre, miközben ezen ágazat a jegyzett tőke csupán egynyolcadát képviselte. A gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásokban továbbra is jellemző volt a vállalkozás alapítások gyors üteme, több mint 130 szervezet alakult 1993-ban közel hatszázmillió forint alaptőkével. A pénzügyi szféra és a nem anyagi szolgáltatások minimális számban és tőkeerővel jelentek meg vidéken, elsősorban a regionális központokban. A legvonzóbb ágazatnak azonban továbbra is a feldolgozóipar bizonyult, ezen belül alágazatonként másfél-két milliárdos jegyzett tőkével a gépipar, a vegyipar és a kohászat koncentrált a legnagyobb tőkét.

Az 1993-ban alapított vegyes vállalatok településenkénti elhelyezkedését a Cégközlöny adatai alapján dolgoztuk fel. Figyelembe véve az adatok használhatóságára vonatkozó esetleges korlátozó tényezőket, mégis ez volt az egyetlen közelítőleg teljes forrás, mely a térbeliségről bizonyos információt tudott nyújtani.

Az 1992-ig tartó területi dekoncentrációs folyamat 1993-ban ismét megfordult és Budapest vonzása fokozatosan egyre erősebbé vált anélkül azonban, hogy – miként azt korábban tapasztalhattuk – erősítette volna Pest megye, illetve az ottani centrumok szerepét.

A befektetések legfontosabb célpontjai 1993-ban is a nagyvárosi hálózat egyes elemei maradtak, hiszen az újonnan alakult cégek 43%-a, a jegyzett tőke 42%-a e 21 városra koncentráldott (nagyváros alatt az ötvenezer lakosnál népesebb városok csoportját értjük Budapest nélkül). 1990-ben a nagyvárosokban az összes vidéki vegyes vállalat 40%-a székel (Balázné Varga M. 1991). A többi város részesedése az alapításokból 1990-hez képest csökkent, 34%-ról 30%-ra. Az aránycsökkenés nagyjából a községek javára következett be, ami azért is feltűnő, mivel a közben eltelt években 25 községet várossá nyilvánítottak. Csekély számban ugyan, de előfordultak olyan városok, ahol 1993-ban egyáltalán nem volt külföldi befektetés.

A tőke hierarchikus terjedése a településhálózat szintjeinek fejlettségét, funkcionális gazdagságát, vagy szegénységét is tükrözi, ezért érdemes az egyes hierarchiaszinteket, és azokon belül a regionális sajátosságokat is megvizsgálni (6. táblázat).

6. TÁBLÁZAT

Vegyes vállalat alapítások az alaptőke nagyságát tekintve, 1992–1993
(Joint venture foundations by scale of capital assets, 1992–1993)

Megye	2 Mrd Ft felett	1–2 Mrd Ft	0,5–1 Mrd Ft	0,2–0,5 Mrd Ft	0,1–0,2 Mrd Ft	0,05–0,1 Mrd Ft
Fejér	Dunaújváros		Székesfehérvár		Iszkaszentgyörgy	
Győr-Moson-Sopron		Sopron	Győr	Nagycenk	Sopronhorpács	Sopronkövesd
Komárom-Esztergom				Tatabánya	Esztergom, Dorog, Gyermely, Bábolna	
Vas			Celldömök	Szombathely, Sárvár		Körmend
Veszprém					Veszprém, Várpalota	Ajka, Devecser, Csopak
Baranya		Pécs				
Somogy			Balatonfenyves	Kaposvár	Siófok, Tab	Zamárdi, Csurgó
Tolna					Bátaapáti	Szekszárd
Zala		Nagykanizsa		Zalaegerszeg	Keszthely	
Bács-Kiskun			Kecskemét, Hajós	Baja		Dunavecse, Kiskunfélegyháza, Nyárlőrinc, Tiszakécske
Békés					Békéscsaba	Gyomaendrőd
Csongrád			Szeged	Csongrád		Hódmezővásárhely, Szentes
Hajdú-Bihar		Debrecen		Hajdúböszörmény		Balmazújváros, Kaba
Jász-Nagykun-Szolnok		Szolnok				Jászberény
Szabolcs-Szatmár-Bereg		Nyíregyháza				Vasmegyer

6. táblázat folytatás

Megye	2 Mrd Ft felett	1–2 Mrd Ft	0,5–1 Mrd Ft	0,2–0,5 Mrd Ft	0,1–0,2 Mrd Ft	0,05–0,1 Mrd Ft
Borsod-Abaúj-Zemplén		Miskolc		Sátorajújhegy, Sárospatak, Tokaj, Pálháza, Alsózsolca, Rudabánya	Borsodnádasd	Ózd, Tiszaújváros, Mezőzombor
Heves	Hatvan		Eger, Gyöngyös			
Nógrád		Salgótarján		Pásztó	Bátonterenye	Szécsény, Nagyoroszi, Drégelypalánk
Pest		Törökbálint	Vác, Gödöllő, Zsámbék	Szentendre	Kerepestarcsa	Csömör, Pusztavacs

Forrás: A Cégközlöny 1993. évfolyamának számai

Értelmezésünk szerint összesen 21 város tartozik a nagyvárosi kategóriába. A kedvező földrajzi helyzetű, sokoldalú gazdasági potenciállal rendelkező nyugat-dunántúli kisebb központok (mindenekelőtt Sopron, Szombathely, kevésbé Zalaegerszeg és Nagykanizsa) erőteljesen felzárkózóban vannak e csoporthoz. Szintén feljövőben van Székesfehérvár, melynek kedvező potenciálját egyre nagyobb számban fedezik fel világcégek is, és Kecskemét, mely részben a főváros jó elérhetőségéből profitál, illetőleg a jugoszláv befektetői kör alapításából részesedik (6. táblázat).

Az Alföldön az igazán jelentős centrumok rendkívül erőteljesen koncentrálnak a külföldi érdekeltségű társaságokat (75–90%-ban saját megyéjükön belül), csak Szeged környékén tapasztalhatók jelei a városkörnyéki települések megnövekedő aktivitásának az utolsó két évben. A kiegyenlített eloszlás csak Bács-Kiskun megyéhez köthető, ahol a településhálózat sajátosságai indokolják ennek meglétét.

A Dunántúlon több megye esetében is kiegyenlített a települések – ezen belül elsősorban a városok hierarchikus megoszlása – s ez a szervezetek térbeli eloszlásában is követhető. Komárom-Esztergom megyében Tatabánya súlyát jól kiegyenlíti Esztergom, Tata, Oroszlány, Komárom és Dorog, melyek együttesen a tatabányai székhelyű cégeknél két és félszer több vegyes vállalatnak adnak otthont.

Hasonlóan egyenletes eloszlást tapasztalhatunk Somogy megyében is, ahol a Balatonparti kisvárosok vonzása jól ellensúlyozza Kaposvár vonzerejét. Ugyanakkor éppen Somogynál látható, hogy a belső területek – beleértve a centrumokat is – alig részesednek a külföldi befektetésekből.

A *középvárosi kategória* (30–50 ezres népességszám) mindössze 18 települést tartalmaz, de ezek funkcionális és regionális hatóköre meglehetősen széles skálán szóródik. Kettő közülük megyeszékhely, de találunk köztük paracentrumokat akár fél megyére kiterjedő vonzással (Baja, Gyöngyös). Ha az első két kategória városainak együttes vonzását tekintjük, újabb két-, illetve hárompólusú megyék állnak előttünk, ahol a vegyes vállalatok 80–90%-án e néhány település osztozik.

A *kisvárosi kategória* rendkívül vegyes képet mutat. Jó néhány település csak a legutóbbi időkben nyerte el a városi rangot, funkcionális szerkezete gyakran hiányos, helyi piaca kicsi, regionális vonzása kialakulatlan. Közülük az 1993-as évben nyolcvanban jelent meg külföldi tőke.

Meglehetősen gyenge az alföldi kisvárosi hálózat vonzereje a befektetők között, az egyetlen kivételt Bács-Kiskun megye jelenti.

Jelentős sűrűsödés figyelhető meg a vegyes vállalatok számát tekintve a Balaton-parti kisvárosokban, ahol az idegenforgalomra felfűződő gazdasági ágak mindegyikében megjelent a külföldi tőke. A Komárom-Esztergom megyei koncentrációt segíti, hogy a megye városait szinte felfűzi a Bécs–Budapest tengely (vasút és közút egyaránt).

A kisvárosok sajátos csoportját alkotják azok, melyekben egyszeri jelentős alapítás történt, viszonylag jelentős tőkével. Ez általában egy-egy helyi feldolgozóipari üzemet, vagy más helyi erőforrást érintett. Mivel a befektetések gyakran funkcióhiányos területen történtek, ezért gazdasági és társadalmi szerepük óriási lehet. Ha e befektetők megtalálják számításukat az adott településen, ez ösztönözhet további cégeket is a beruházásokra, mely az átstrukturálódás és a foglalkoztatás szempontjából nagy jelentőséggel bír.

Pest megye településszerkezete sajátos, hiszen itt a közép- és kisvárosi kategóriában 16 település is található. Legtöbbjük vonzó befektetési célterület a külföldiek számára, de ebben nem elsősorban a városi funkciók magas koncentrációja, vagy a lokális piac fontossága fejeződik ki, hanem földrajzi helyzetüket értékelik ennyire pozitívan a befektetők. Bizonyíték erre az ötezernél népesebb községek aránya a befektetésekben (91 vegyes vállalat, több mint százmillió forintos jegyzett tőkével 1993-ban).

A községekben a vidéken befektetett tőke 27,6%-a koncentrálódott 1993-ban. Az átlag mögött azonban jelentős területi különbségek húzódnak meg. Az alföldi megyékben a falusi települések részesedése a befektetett tőkéből vagy az alapítások számából igen alacsony, dacára a községek nagy átlagos méretének. Ám sem a funkcionális ellátottság, sem a helyi gazdaság szerkezete, sem a helyi társadalom kvalifikáltsága, sem pedig az infrastruktúra állapota nem vonzza a befektetőket, a földrajzi helyzet kedvezőtlenységéről nem is beszélve. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy az urbanizáció irányába elmozdult falvakat az utolsó évtizedben nagyrészt várossá nyilvánították, így ezek már a kisvárosi szinten lehettek összevethetők.

A falvak jelentős hányadát csak az 1992–1993-as utolsó befektetési hullám érintette. Általában nehezítette a falusi térségekben a vegyes vállalatok letelepedését a jövedelmek 25–30%-os visszaesése az elmúlt négy évben, valamint a mezőgazdaság – a korábbi húzóágazat – körüli tulajdoni zűrzavar. Az apró-, kis- és középfalvakban alapvetően az

egyszeri, nagyobb vagy közepes tőkével történt beruházások a meghatározók, elsősorban a helyi iparban, a bányászatban. Nagyobb számú, de kisebb tőkével megvalósuló beruházások eleddig az idegenforgalmi térségek falvaiban jelentek meg (6. táblázat).

A településhierarchia szintje szerepet játszik a külföldi érdekeltségű társaságok településválasztásában, de ezen belül léteznek fontos makro-, mezo- és mikrotérségi különbségek. A kisvárosi kategória vonzereje szempontjából a településállomány többi eleme lehet befolyással. *A főváros a saját „holdudvarában” erősíti, míg a vidéki nagycentrumok gyengítik a vonzást, lényegében függetlenül a kisváros központi szerepkörétől.* Fontos differenciáló tényező a földrajzi helyzet, ezen belül elsősorban a határmentiség, valamint az elérhetőség, melyek felértékelik a nyugati, illetve a Bécs–Budapest tengely kisvárosait, de leértékelik a többieket. A falvak esetében a legfontosabb a természeti potenciál szerepe (idegenforgalom, vagy ásványkincsek), illetve a szűkebb térség gazdasági szerkezete, potenciálja, a piaci kereslet a meghatározó.

A vegyes vállalatok terjedésének trendjei és a regionális politika

Az 1993-as év szakaszhatár a külföldi tőke mennyiségi jellemzőit, strukturális megoszlását és területi elhelyezkedését tekintve.

A tőkeimport dinamikája lassulni látszott 1992–93-ban, és ez a tendencia valószínűleg a következő években sem változik számottevően. A vegyes vállalatok alapítása a korábbiakhoz képest kedvezőtlenebb körülmények között történik majd: jóval kevesebb külföldi érdekeltségű vállalkozás kaphat adókedvezményt, és ezek időtartama is rövidebb lesz. Vannak azonban olyan gazdasági szférák – a feldolgozóipar néhány ágazata, pénzügyek, biztosítás –, amelyekben továbbra is érvényes marad a korábbi szabályozás. (Ez a kelet-közép-európai országok között kifejezetten liberálisnak mondható.)

A tőkeimport dinamikája lassulásának hatásait három alapvetően fontos aspektusból kell elemeznünk: a befektető kiléte, a külföldi tőkebefektetések gazdasági struktúrára gyakorolt hatása, valamint a területi különbségek oldaláról. Megítélésünk szerint Magyarországon eddig *három befektetői típus* jelent meg (Herczeg J. 1993):

a) az első az *intézményi befektetők* köre, amelyre jellemző, hogy résztulajdont igyekeznek szerezni a hazai vállalatokban, nem törekednek a vállalat működésének kizárólagos ellenőrzésére, és bármikor hajlandók részesedésüket készpénzért vagy más társaságok részvénypakettjéért eladni, illetve elcserélni;

b) a második csoporthoz tartoznak azok a *nagyvállalatok*, melyek legalább az európai (egységesülő) piacon ismertek és számottevő részesedéssel rendelkeznek; jellemző viselkedésükre, hogy kizárólag többségi (lehetőség szerint 100%-os) részesedést szereznek, egyedül kívánnak dönteni a stratégiai kérdésekben, igyekeznek magyar partnereiket kivásárolni vagy azok részesedését jelképesre csökkenteni; ők többnyire szakmai befektetők és nagy súlyt fektetnek a minőségre, a márkavédelemre, jelenlétük ezért pozitív a magyar

gazdaságban, hiszen magas szintű követelmények elé állítják a hazai beszállítókat, ők a legfontosabb mozgatói a technológia transzfernek, vagyis stratégiai befektetők;

c) a harmadik típus a *kisbefektetőké*, ők azonban viselkedésük alapján legalább két csoportra oszthatók: egy részük a gyors megtérülés és nagy profit reményében alapít vállalkozást kis tőkével, általában a tercier szektorban; a vállalkozás jövedelmezőségének csökkenésekor tőkéjét gyorsan átcsoportosítja. A kisbefektetők másik csoportja a hosszabb távú megtérülés reményében érkezik, igyekszik már működő vállalkozásba betársulni, gyakran lehetőséget, tőkét nyújtva a magyar vállalkozók számára; az operatív irányítást rendszerint átengedi a nagyobb helyismerettel rendelkező hazai partnernek; a nyugati határszáron néhány esetben már megfigyelhető, hogy ezeket a külföldi tőkéstársakat a jól működő vállalkozásokból a magyar fél kivásárolja.

A szabályozásban és makrogazdasági folyamatokban bekövetkező változások miatt a befektetők összetételében lassú eltolódás várható: a nagybefektetők, valamint az intézményi befektetők figyelme a privatizáció nyújtotta lehetőségek, valamint az infrastruktúra-fejlesztési projektek felé fordul, míg a kisbefektetők közül csökkenhet a „kalandorok” szerepe, a többi kisbefektető beszállítói és szolgáltatói tevékenységet folytathat.

A magyar területi fejlődésben tapasztalható *főváros-vidék dichotómia* a vegyes vállalatok területi diffúziójában is megjelenik: a gazdasági fejlődés fontos, dinamikus elemeinek tekinthető külföldi részvételű gazdasági szervezetek koncentrációja az erőforrások egyfajta újraközpontosítására utal. A területi különbségeknek azonban megjelenik egy újabb szintje is – jól tükrözi ezt a vegyes vállalatok területi terjedése –, amely a Dunántúl északi és nyugati megyéi és az ország többi térsége között erősödött fel. Az észak-dunántúli „aktív zónában” a külföldi tőkebefektetések ágazati struktúrája az elmúlt években egyre szervezettebbé vált: megjelentek a gazdasági élet valamennyi szférájában. Ezzel a sokoldalúsággal kezdetben csak Budapestnél, majd a budapesti agglomeráció kisvárosaiban, 1992–93-ban pedig már Észak- és Nyugat-Dunántúl nagy- és középvárosaiban is találkozhattunk.

A külföldi tőke térbeli terjedésének leírására a hierarchikus és a szomszédsági modell csak együttesen alkalmas. Az utóbbi jellemző a nagyvárosok – mindenképp Budapest – környékén, valamint a határmenti térségekben. A határmenti fekvés alapvetően befolyásolja a befektetett tőke származási helyét, s ezzel együtt nagyon gyakran a viselkedését is.

A *hierarchikus terjedés sajátosságait* a települések helyi gazdaságának ágazati szerkezetében követhetjük. A külföldi tőke első lépésként a kereskedelem és a feldolgozóiparban jelenik meg. A következő fázisban bővül az ipari vegyes vállalatok köre, ezek többségükben kis- és közepes méretű vállalkozások beszállítói funkciókkal. Ha a térségben megindul a gazdasági fellendülés, akkor jelennek meg nagyobb számban a gazdasági szolgáltatással foglalkozó kisvállalkozások, illetve az építőipari tervező és kivitelező cégek. A falvak, sőt a kisebb városok többsége sem tudott túllépni az első szakaszon (a községek nagyobb részében és számos kisvárosban egyáltalán nem jelent meg

külföldi tőke). A Nyugat- és Észak-Dunántúlon érzékelhetők annak jelei, hogy nemcsak a nagyvárosok, de a településhierarchia alacsonyabb szintjein elhelyezkedő városok, esetleg községek is túljutottak az első szakaszon.

Nem elegendő tehát a külföldi tőkebefektetések volumenét vizsgálni egy-egy megyében vagy régióban, hanem azok strukturális sajátosságait, helyi gazdaságba való beépülését is át kell tekinteni. Ilyen megközelítésben Magyarországon a területi különbségek növekedéséről beszélhetünk, amely elsősorban szerkezeti sajátosságokon keresztül fogható meg, ideértve a helyi gazdaság innovációs készségét, amely lemérhető a külföldi tőkével való együttműködési képességén is. A térszerkezeten belül erősödő különbségek az ország északnyugati és többi része között szükségessé teszik az állam aktív szerepvállalását abban, hogy ösztönözze a külföldi tőke beáramlását az egyes régiókba.

A gazdaságpolitika különféle eszközökkel kísérli meg támogatni a külföldi tőke letelepedését az országban. Ezeknek az eszközöknek és intézményeknek természetesen vannak területi hatásai, sőt magában a regionális politikában is találunk különböző ösztönzőket a külföldi, de a hazai érdekeltségű vállalkozások letelepedésére, létrehozására is. Nem célja a tanulmányunknak, hogy részletesen tárgyaljuk és értékeljük az eddigi gazdasági intézkedések vállalkozás-támogatási rendszereit.

Megemlítjük, hogy a külföldi vállalkozások számára a *Befektetés Ösztönzési Alap* kínál lehetőséget a vállalkozás megtelepedéséhez, telephelyi és működési feltételeinek kialakításához. Ebben az alapon nem, vagy csak áttételesen jelennek meg regionális szempontok, inkább az ágazati és befektetési preferenciák érvényesülnek. Természetesen egy-egy jelentősebb vállalkozás erőteljes hatással van az adott térség fejlődésére, gazdasági folyamatainak élénkítésére, azonban célirányos, kimondottan a regionális strukturális feszültségeket oldó támogatások ebben a központi alapon nem találhatóak.

A *Területfejlesztési Alapban* viszont – amely hivatott a regionális különbségeket mérsékelni – egyértelmű kritériumok jelennek meg a fejletlen, elmaradott régiók felzárkóztatására, az ottani infrastrukturális különbségek mérséklésére, gazdasági szerkezetük átalakítására. A pontos elvekkel és célokkal működő alap kimondottan a különféle mutatók szerint meghatározott és ennek megfelelően mereven elhatárolt térségekben használható fel, így az ottani gazdasági bázisok megújítását, azok átalakítását szolgálhatja a rendelkezésre álló összegekkel.

A tapasztalat az, hogy a jelentősebb és tartósan berendezkedni kívánó külföldi tőke azokba a térségekbe települ, ahol kedvezőbb az infrastrukturális ellátottság (ezen belül is a telefon ellátottság, a közlekedési kapcsolatok, a telephely biztosítása a legfontosabb), ahol a munkaerő képzetebb, ugyanakkor költségei nem magasak és valamilyen letelepedési támogatásban (helyi adókedvezmény, olcsóbb telephely, gyorsabb ügyintézés) részesül. Ezeknek a kritériumoknak az elmaradott, a hátrányos helyzetű térségek nem, vagy igencsak nagy áldozatokkal tudnak eleget tenni.

A Területfejlesztési Alap tehát segíti az elmaradottnak ítélt térségekben a külföldi érdekeltségű vállalkozások megtelepedését, azonban éppen ezen térségek komplexen

kedvezőtlen helyi tényezők következtében csak mérsékelt számban tudnak fogadni külföldi vállalkozókat.

A különféle központi alapok támogatást nyújtanak a letelepedni szándékozó külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak, azonban célrendszerükben nem jelennek meg területi, regionális szempontok, támogatási elvek. Az igényelhető preferenciák kimondottan ágazati vagy szakmai célokhoz kötődnek, holott a gazdasági szereplők megjelenése, térségi és települési folyamatok tömegét indíthatja el.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások megtelepedésére vonatkozó központi kormányzati intézkedések, mint azokról korábban már írtunk, kimondottan a vállalkozások számára határoznak meg kedvezményeket, ösztönzőket, sajnos egyre gyérebb, behatároltabb sávban. Ezek nem differenciálnak az ország térségei között, nem határozzák meg, hogy a fejlettebb régiókban mérsékeltabb, míg a fejletlenebb térségekben esetleg magasabb kedvezmények járhatnak. Fontosnak tartjuk, hogy ezen általános gazdasági ösztönzések köre bővüljön, sőt azokba különbségek épüljenek be a területi típusok alapján, mert a jelenlegi rendszer csak újratermeli a regionális különbségeket és alapvetően nem ösztönöz a kevésbé fejlett térségekben a külföldi befektetésekre.

A helyi önkormányzatokra hárulna az a feladat és egyben teher, hogy egyrészt közvetlen pénzügyi ráhatással, a helyi adókon keresztül, másrészt pedig különféle települési támogatásokkal ösztönözzék a külföldi tőke letelepedését. Vizsgálataink alapján megállapíthatjuk, hogy az önkormányzatok befolyásolási eszközei nagyon korlátozottak a vállalkozások támogatásában, a külföldi tőke letelepítésében (*Rechnitzer J.–Sipák T.* 1993). Egyik oldalról az önkormányzatoknak érdeke, hogy kivessék az egyes helyi adófajtákat, így bevételhez jussanak, másik oldalról szeretnék ha minél több vállalkozás választaná székhelyének a települést. Ennek az ellentmondásnak a feloldása aztán számos formában jelenik meg. A nagyvárosok inkább a jelentősebb összegű külföldi érdekeltségű vállalkozásnak adnak kedvezményeket, míg a közép- és kisvárosokban nem, vagy nagyon korlátozottan élnek a helyi adók mérséklésének lehetőségével, szemben a falvakkal, ahol – talán a jobb anyagi helyzet és a feszítőbb foglalkoztatási gondok miatt – hosszabb-rövidebb időre mérséklik vagy elengedik a helyi adókat. Azt nem tapasztaltuk, hogy például a nagy- és középvárosokban éppen a városfejlesztési elvek következtében prioritásokat jelöltek volna meg a vállalkozások fogadásában, azaz, hogy a városfejlesztés szempontjából meghatározó külföldi érdekeltségű vállalkozások minden egysége kedvezményeket kapott volna, míg ebbe az a koncepcióba nem illők ettől elesnének. Napjainkra az önkormányzatok a szelektálásig nem jutottak el.

A másik szféra, a különféle támogatások, amelyek az olcsóbb telek, ingatlan eladástól kezdve a helyi megrendeléseken át egészen a letelepedés szervezéséig terjedhetnek. A skála széles, minden helyi közösség az ottani adottságai, a szakembereinek képessége, nyelvismerete, kapcsolatai révén kínálhat változatos segítséget a letelepedéshez.

Az elemzések bizonyították, hogy a jó szándékú támogatásban nem volt hiány, sőt az önkormányzatok mindent megmozgattak, hogy a jelentkezőknek, az érdeklődőknek segítsenek, azok letelepedési szándékát valóra váltsák. A meghiúsult esetek többségében

nem a helyi akadályok játszották a fő szerepet, hanem a külföldi partnerek nem kellő ország-gazdaság ismerete, a különféle központi hivatalok bürokratizmusa, a pénzüzetek nehézkedése, a piac nem kellő felmérése, a támogatások nem ismerése és azok túldimenzionálása, vagy éppen egy másik település által kínált jobb lehetőségek, feltételek.

A regionális politikában mind országos, mind helyi szinten csak közvetetten jelenik meg a külföldi érdekeltségű vállalkozások támogatása, azok letelepedésének ösztönzése. A különféle központi alapokban és általános kedvezményekben nincsenek, illetve erősen megkötötten jelennek meg regionális orientációk a külföldi tőke letelepítésében. Míg a helyi önkormányzatok éppen szűkös forrásaik miatt egyrészt rákényszerülnek a helyi adók – számos esetben a törvényi lehetőségeknél mérsékeltebb – kivetésére, másrészt anyagi (ez alatt értjük a létesítményeket, földet, más objektumokat) eszközökkel nem, vagy csak nagyon korlátozottan képesek segíteni a külföldi vállalkozások telephely választását.

Irodalom

- A külföldi tőke megjelenése a megyékben 1990-ben.* Kopint–Datorg, Budapest, 1992.
- APEH adatbázis a külföldi érdekeltségű társaságok területi elhelyezkedéséről 1992., 1993.
- Balázsné Varga M. (1991) *A külföldi tőkerészvételű vegyes vállalatok szerepe a magyar gazdaságban.* (Kézirat) BUVÁTI, Budapest, 57 o.
- Borszéki Zs. (1992) Vegyes vállalatok a hazai fogyasztási-cikk piacon. *Kereskedelmi Szemle*, 12. 1–6. o.
- Cégközlöny 1993. évfolyamának számai.
- Dicházi B. (1992) Működőtőke-import. *Figyelő* 1992. november. 19. 13. o.
- Dusek T. (1993) A vegyes vállalatok megtelepedésének feltételei. Diplomamunka, SZIF, Győr.
- Herczeg J. (1993) Külföldi érdekeltségű cégek stratégiája és managementje. *Gazdaság és Társadalom*, 6. 38–55. o.
- Iván L. (1993) Külföldi tőkeérdekeltségű vegyes vállalatok létesítésének területi vonatkozásai Magyarországon. *Földrajzi Értesítő*, 1–4. 67–78. o.
- Klekner P. (1990) Vegyes vállalatok magyarországi terjedése – Tényfeltáró gyorsértékelés. OT TGI, Budapest, 68 o.
- Külföldi részvételű társaságok Magyarországon 1990., 1991., 1992.* Magazin Kiadó, Budapest 1993.
- Külföldi részvételű vegyes vállalatok Magyarországon.* A Magyar Gazdasági Kamara Kiadványa, Budapest, 1991. 291 o.
- Meskó A. (összeáll.) (1994) *Külföldi működő tőke Magyarországon 1992-ben.* KSH, Budapest.
- Páll Gy. (1993) *Külföldi érdekeltségű vállalatok Győr-Moson-Sopron megye gazdaságában.* Tanulmányok, Elemzések, Dokumentumok, Javaslatok. MTA RKK ÉDO, Győr.
- Rechnitzer J.–Sipák T. (szerk.) (1993) *Az önkormányzatok szerepe és lehetősége a regionális ipari fejlesztés politikák kidolgozásában, megvalósításában.* MTA RKK ÉDO (Kézirat) Győr.
- Szűcs L.-né. (1993) A külföldi érdekeltségű vállalkozások alakulása Nógrád megyében 1991-ben. *Településfejlesztés*, 1. 47–49. o.
- Tájékoztató – A makrogazdasági folyamatok alakulása a regionális adatok tükrében. 1992. IKM Foglalkozáspolitikai Főosztály (Kézirat) Budapest.

THE ROLE AND SPATIAL SPREADING OF FOREIGN CAPITAL IN HUNGARY

GÁBOR NAGY

The direct inward investments mean one of the most important chances for Hungary for an economic catching up. The incoming capital is not of credit type, it stimulates home investments. The implementation of the specific projects may have employment consequences touching whole regions. They may bring novelties for the Hungarian units usually all in technical, technological, management, marketing, monitoring and quality respects, bringing developed Western productive and sales methods close at hand.

Combining these with the Hungarian characteristics, the productivity of the Hungarian economic sectors can be raised to a higher level. Such a form of economic co-operation can open the Eastern and Western markets for home-made products, increasing the possibilities for export.

The appearance of the direct inward investments can provide a chance for a region for catching up, so in the study we focused mainly on the spatial distribution, penetration of the capital both in space and settlement hierarchy.

In our work we were the first to attempt to divide the past period of time into sections by the behaviour of the foreign capital.

We examined, by these sections, the changes taking place in the sectoral distribution of the joint ventures, the transitions that could be registered in the decision on the corporate form.

We examined the origin of the incoming capital by country of origin, within this we tried to highlight the settlement preferences of the specific investing countries within Hungary.

We tried to follow the change in the rate of foreign capital in the founded joint ventures during the whole period, within this we paid special attention to the 100 % foreign owned or foreign majority businesses.

The most significant part of the study tried to trace several dimensions of the spatial spreading of the joint ventures. Partly we were seeking the differences at the level of the big regions and counties, partly we tried to make a distinction between the capacities of the levels of the settlement hierarchy. During the work, on the one hand, we categorised regions, counties and small regions with similar development patterns, on the other hand, we delimited the active and passive regions within Hungary (partly irrespective of counties and regions) and tried to introduce the investment types, behaviours typical of the region.

In the last part we tried to show the chances for the regional policy in improving the conditions for the reception and functioning of the foreign capital. We came to the conclusion that state participation is still inevitable in the formation or alteration of the images of some regions.

Translated by Zoltán Raffay